

2.1. ФОТОЖУРНАЛИСТИКАДА АХЛОҚ МУАММОЛАРИ

Режа:

1. Фотожурналист ижодининг ўзига хос хусусиятлари.
2. Фотожурналистнинг касбий вазифаси, бурчи, масъулияти ва касбий-инсоний одоби ўртасидаги мувозанат.
3. Фотожурналист касб одоби мезонлари.

Асосий тушунчалар: журналист, фото, фотосурат, фоторепортаж, фотохабар, фотоочерк, фотожурналист, ахлоқий тамойиллар, ижтимоий масъулият, бурч, фоторепортаж, жанр.

Мавзу бўйича адабиётлар

1. Журналистские этика и стандарты. <https://ru.wikipedia.org>.
2. Авраамов Д.С. Профессиональная этика журналиста. М.: Изд-во Моск. ун-та, 2003.- С. 55. .
3. Dennis P. Curtin *The textbook of digital Photography*. USA. 2011. –p. 41
4. *Photojournalism: Principles and Practices*. Dubuque, Iowa: W. C. Brown Co., 1976. ISBN 0-697-04303-7
5. Stacy Pearsall. *In the trenches with combat photographer*. USA. 2013
6. Ўзбекистонда миллий масс-медиа майдонининг 63,4 фоизи хусусий сектор ҳиссасига тўғри келмоқда. <http://kun.uz/news/2017/01/31>.
7. Журналист маҳоратининг долзарб масалалари. 23.09.2015.
<http://www.biznes-daily.uz>

XX асрнинг бошида Европа ва Америкада босма оммавий ахборот воситалари ривожланиб, аудитория онгини бошқаришда улар фаоллашди. Бу йўналишда турли усулларнинг қўлланиши натижасида бевосита ахлоқ коидаларининг бузилиши кузатила бошланди. Совуқ уруш йилларида [The Washington Post](#) газетаси ҳукуматнинг қаршилигига қарамай Пентагон совет сув ости кабелига жойлаштирилган эшитиш қурилмаси ҳақида материал чоп этади. Кейинчалик мақола муаллифи Бэн Брэдли “Биз мақолани ҳар қандай қаршиликларга қарамай чоп этдик. Аммо кейин нима бўлди деб ўйлайсиз? Ҳеч нарса. Қуёш яна ҳар кунгидек бош кўтариб, нур соча бошлади”. Рус назариётчиси Д.Аврамовнинг фикрига кўра, илк касб ахлоқи кодекслар журналистларга оддий талабларни қўйишган: холисликка риоя этиш, шахснинг қадри ва шаънини ҳурмат қилиш, пора олмаслик ва ҳоказо. Ушбу ахлоқ кодексларининг муаллифлари асосан Ж.Ст. Милл, Ж. Мильтон ва Т.Джефферсонларнинг либертариан ғоялари таъсирида бўлганликларини яққол сезиш мумкин.

Аммо фан-техниканинг ривож, ахборотнинг кўпайиши бу талабларни янада қатъийлаштирилишини тақозо этди. Мазкур ОАВда фаолият юритаётган журналистлар, хусусан фотожурналистлар касб ахлоқига риоя этишда қайси мезонларга таяниб иш кўришлари лозим?

Маълумки, журналистлар профессионал мажбуриятларини бажаришда риоя қилиши керак бўлган асосий ахлоқий-этик йўналишлар мавжуд. Унда журналист жамият олдидаги касбий мажбуриятини тўлақонли тушуниб этиши ва унинг манфаатларига хизмат қилиши, сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, ахлоқий масалаларни ёритишда холислик тамойилига риоя қилиши, ҳаёт ҳақиқатларини ҳаққоний ва холисона акс эттириши, холис ёндашув ва нейтрал позициядан келиб чиқиб, одамларни ташвишлантирувчи ҳолатларни жамоат муҳокамасига олиб чиқиши ва республикамиз миллий манфаатлари, мустақиллиги ва ҳудудий яхлитлигини ҳурмат ва муҳофаза қилиши, мамлакатда ички сиёсий барқарорлик, тинчлик ва хотиржамлик,

конфессиялараро ва миллатлараро тотувликни сақлаш йўлида ҳаракат қилиши белгилаб қўйилган.

Агарда журналист томонидан ёлғон маълумотни тарқатиш ёки ҳақиқийсини яширганлик учун тўлов олинса, унинг бу иши жиддий касбий жиноят сифатида талқин этилади. Нотўғри маълумотлар ёки фактлар тарқалган тақдирда эса журналист дарҳол шу ОАВда ўз айбини тан олиши ва хатосини тузатиши керак. Шунингдек, журналист жамият манфаатлари, шахсининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига зарар етказувчи қайдларни ОАВда чоп этилишига йўл қўймаслиги ва ҳамкасбларининг касбий ҳуқуқларини ҳурмат ва ҳимоя қилиши, адолатли рақобат қонунларига риоя этиши, шахсий мулк ҳуқуқларини ҳурмат қилиб, бегона фикрлар ва асарлар, материалларни қисман ёки тўлиқ ўзлаштирмай, ҳеч қачон плагиат билан шуғулланмаслиги лозим. Бугунги кунда журналистиканинг ажралмас қисми бўлган фотожурналистика юртимизда ҳам ривожланиб бормоқда. Фотожурналистика муаммолари ҳануз тўлиқ тадқиқ этилмаган “қўрик”дир. Зеро, айнан ОАВда фаолият юритаётган фотожурналистлар ўз фаолиятлари жараёнида бир қанча муаммоларга дуч келишади. Ана шулардан бири фотожурналист фаолиятидаги ахлоқ масалаларидир. Фотожурналист суратга олиш жараёнида техник томон асосий эмаслигини, аксинча унинг мазмуни ва этикаси муҳимлигини англаши керак. Машҳур фоторепортёр Клифф Эдомнинг “Фотожурналистика” асарида бир фоторепортаж тарихини келтириб ўтган. Эдом машҳур шифокор Джон Мерил ҳаёти ва фаолияти ҳақида фоторепортаж тайёрлайди, у орқали фотожурналистика этикаси тарихи ҳақида маълумот беради. Муҳаррирлардан расмлардан нотўғри фойдаланмасликларини сўрайди. Журналистикада ахлоқ мавзусида журналист ва фоторепортёр тайёрланадиган материали туфайли турли зиддиятларга дуч келиши мумкин. Баҳсли янгилик материалларида, масалан, ота вафот этган ўғли учун аза тутади. Журналист бунда блокноти яширган ҳолда “кадр ортида” қолиши мумкин. Фоторепортёр эса аксинча. Шундай пайтда уларга билдирмасдан, яширинча суратга олиши эҳтимолдан ҳоли эмас. Аммо бундай суратлар

камдан кам сифатли чиқади. Бунда манбанинг рухсатисиз яширин камерадан фойдаланиш мумкин эмаслигини ҳам журналист ёдда тутмоғи лозим.

Бугунги кунда фотожурналистикада айнан “машхурлар орқасидан кувиш” кузатилмоқда. Баъзида оиласи ҳақида омма билишини истамаган инсонларнинг суратлари газеталарнинг биринчи саҳифасида нашр қилинади. Одатда бундан кўпинча машхур инсонлар, шоу бизнес юлдузлари азият чекишади. Жаҳон фотожурналистикасида бундай ҳолатларга кўплаб дуч келиш мумкин. Масалан, фотожурналист, Пулитцер мукофотининг совриндори Тейлор Портис Хикснинг шиори доимо: “Суратни қўлга кирит, қолган нарса ҳеч нарса муҳим эмас” эди. 1970 йилларда сенсация ортидан кўвиш, инсонларнинг шахсий ҳаёти дахлсизлигига риоя этмаслик, фотожурналистикада қатор ахлоқий масалаларни келтириб чиқарди.

Масалан, Бруно Хауптнинг суд жараёнидан тайёрланган фоторепортаж бунга яққол мисол бўла олади. У учувчи Чарлз Линдбергнинг фарзандини ўғирлаб кетиб, ўлдирган эди. Фоторепортёрнинг душманлари жанжал уюштириб, уни номини қорага булғайдилар. Ушбу воқеадан сўнг АҚШда суд жараёнида фотожурналистнинг қатнашиши мумкин ёки мумкин эмаслиги хусусида янги қонун жорий этилди. Яна бир мисол. Фотоокепортёр Рон Галлела миллиардер Джек Онеасис ва унинг оиласини суратга олиб, Онеасиснинг биргина сурати орқали 20 млн АҚШ доллари ишлаб олади. У Онеасиснинг оиласини ҳам доимий равишда кузатиб юрган. Бир куни Онеасис фарзандлари билан йўлда кетаётганида буталар орасидан сакраб чиқиб “Мени яна кўрганингдан хурсандмисан, Джек?” деганича, уни кўрқитиб юборган. У хатто юнон кемачилари каби кийиниб олиб, Чаён оролида Онеасис қуёшда тобланиб ётганида суратга олган. Кейинчалик эса бу суратни “Хастлер” журналида нашр этган. Судда эса Галлела шунчаки ўзининг журналистик материали учун ҳақ олмоқчи бўлганлигини таъкидлаган. Суд унга Онеасисга бундан кейин 8 метргача бўлган масофагача яқинлашмаслиги хусусида қарор чиқаради ва фотожурналистга 120 млн. АҚШ доллари миқдорида жарима солиб, Онеасис ва унинг оиласига яқинлашмаслиги тўғрисида тилхат ёздириб

олишади. Фоторепортёр Росс Баугман “машхурлар ҳам бизга ўхшаган оддий одамлар. Фақат фарқи уларни омма танийди, уларнинг ҳаёти оддий одамга нисбатан оммага қизиқроқ” деган эди.

Фотожурналистикада ахлоқ масалаларига тўхталар эканмиз унинг баъзи бир амал қилиниши лозим бўлган, аммо фотожурналистлар томонидан доимо бузилиб келинадиган томонларига эътибор қаратамиз:

1. Ҳаддан ташқари инсон ҳаётига аралашув. Рухсат бериш — ҳаддан ташқари аралашувнинг олдини оладиган омиллардан бири ҳисобланади. Ахлоқ кодекслари тамойилларига кўра, очик, омма кўра оладиган жойларда ҳар қандай нарсани суратга олиш мумкин. Бошқа ҳолларда эса алоҳида рухсат олиниши талаб қилинади. Рухсат берган одам бунга мажбур эмаслигини фотограф доимо ёдда тутиши лозим. Яна бир жиҳат - сир тутилган маълумотни ошкор этишдир. Бу ҳолатда фоторепортёр белгиланмаган ҳудудга киришидан олдин, рухсат олган бўлиши керак.

2. Фактларни фотосуратларда нотўғри акс эттириш. Агар суратдаги шахс ёлғон жойда ёки ёлғон вазиятда акс эттирилса, бунда фоторепортёр бўхтонни ёритиш айби орқали суд залида жавоб бериши керак бўлади. Гап фотомонтаждан фойдалиш ҳақида кетмоқда.

3. Ноқонуний белгилаш. Фотожурналистга яна бир катта муаммо туғдирадиган нарса махфий суратларни бошқалар номидан рухсатсиз чоп этишдир. Фотожурналистга кўчада хохлаган вақтида ва жойида суратга олиши рухсат берилган бўлсада, суратни респондентнинг рухсатсиз чоп этиш ҳуқуқи берилмаган. Агар фоторепортёр бундай қонунбузарликларни яна давом эттирса, суд уни оммага ва машхурларга яқинлашмаслиги ҳақида қарор чиқариши мумкин. Чунки қонунлар ҳар доим ҳам ахлоқий томонларни эътиборга олмайди, аммо томошабинда ҳар доим “сурат ҳеч қачон алдамайди”, деган фикр мавжуд. Аммо фан-техника ривожланган ҳозирги замонда фотошопдан фойдаланган ҳолда қалбаки суратларни тайёрлаш осон. Фотожурналистика тарихида муҳаррирлар пулни тежаш мақсадида қалбаки

суратлардан кўп фойдаланишган. Хатто, Пулицер мукофоти лауреатлари ҳам суратни чиройлироқ кўрсатиш учун фотомонтаждан фойдаланишган.

Фотожурналистика хусусида гап кетар экан, бугунги нотинч дунёда ОАВ томонидан кўплаб чоп этилаётган шавқатсиз вазиятларни акс эттирган суратларга ҳам эътибор қаратиш лозим. Зеро, бундай суратлар аксарият ҳолатларда одамларда зуравонлик ҳиссини уйғотиши мумкин. Фотошоп эса омманинг журналистикага бўлган ишончини йўқотмоқда. Касбий ахлоқ тамойилларидан воз кечган ҳолда, зўрлаш оқибатида вафот этган жасадни оммага кўрсатиш шарт эмас, деб ҳисоблаган фотожурналист шок ҳолатига туширадиган сурат олмайди. Ўқувчи ҳеч қачон босма нашрларда кўрқинчли, шавқатсиз сурат камлиги ёки йўқлигидан нолимайди. Аммо кўплаб ижобий суратларни нашр қилавериш ҳам ўқувчининг ўша нашрга қизиқишини сусайтириши мумкин.

Хулоса ўрнида айтиш жоизки, бугунги кунда фоторепортёр қайси оммавий ахборот воситаларида ишламасин, аввало фотожурналистиканинг оддий ахлоқ меъёрларига риоя этиши, ўз фаолияти билан ўзи ва таҳририятнинг имиджига путур етказмаслиги лозим.

Савол ва топшириқлар:

1. Фотожурналист касб одоби қандай мезонларга асосланиши керак?
2. Фотожурналист материални тайёрлаш жараёнида нималарга эътибор бериши керак?
3. Фотожурналистнинг касбий вазифаси, бурчи, масъулияти ва касбий-инсоний одоби ўртасидаги мувозанатни изоҳлаб изоҳлаб бера оласми?